Anthroponyms in the novel «Gazelle poor Ramsey» is an inexhaustible source of comedy, assisted by V. Danilenko is able to convey to the reader satirical invective. Most productive in the author category is binomial name that helps brighter, more vividly recreate the essence of a particular character, its character, aptly describe the appearance of the latter, to convey the author's attitude toward him and other heroes of the work. The semantics of tokens, which is based on the proper name, its specific structural and morphological features, help the writer realize expressiveness Anthroponomy, actualize its potential.

Key words: *proper name, literary anthroponym, anthroponymicon, satire, humor.*

Отримано: 19.10.2014 р.

УДК 811.161.2'

Григораш С.М.

ЗДРІБНІЛО-ПЕСТЛИВА ЛЕКСИКА ЯК ОЗНАКА ІНТИМНОЇ ЛІРИКИ (НА МАТЕРІАЛІ НАРОДНИХ ПІСЕНЬ ПРО КОХАННЯ)

У статті розглядаються емоційність та оцінність як характерна риса народних пісень та коломийок про кохання. Відображено емоційність та оцінність на різних рівнях, переважно словотвірних для вираження емоційно-оцінної семантики.

Ключові слова: *лексика кохання, словотвірна категорія зменшеності-експресивності, суфікси зменшеності, дериват.*

Постановка проблема. Неповторні, притаманні певному народові особливості, які вказують на його національну специфіку, на своєрідність його національного характеру, по-різному розкриваються в тих чи інших фольклорних жанрах, серед яких значне місце посідає пісня. Пісні та коломийки про кохання характеризуються особливою психологічною глибиною, емоційною напруженістю, специфічними стильовими та образними рисами, оскільки вони описують найбільш делікатні ситуації людського життя

Загалом характерною рисою народних пісень про кохання є емоційність та оцінність, що зумовлено насамперед тематикою та ідейною спрямованістю народних пісень і коломийок про кохання, в яких народ оспівував як прекрасне в інтимних стосунках, так і потворне, засуджуючи зраду, гультяйство тощо. Інакше кажучи, практично кожна із аналізованих лексем характеризується розгалуженою конотацією, аксіологічністю, яка виявляється в самій семантиці слова, а також за допомогою словотвірних та інших засобів.

Говорячи про емоційно-оцінний зріз семантики лексем в українських народних піснях, слід вести мову насамперед про демінутиви, адже саме вони насамперед акумулюють у собі значення зменшеності та пестливості.

Категорії зменшеності та пестливості, які інколи важко розмежувати, в сучасній лінгвістиці розглядаються здебільшого як категорії словотвірні, притаманні відповідним дериватам-демінутивам. Однак і при такому їх трактуванні не можна стверджувати про усталене розуміння їх сутності та природи [4]. Загалом демінутивні утворення сучасної української мови стали предметом наукового дослідження як лексико-граматична категорія зменшено-емоційних назв у працях Л. Родніної [15], В. Олексенка [11], Т. Черторизької [19], В. Токара [17], Г. Сагач [16], М. Кравченко [9] та інших дослідників. Вивчення зменшено-пестливих іменників і, відповідно, демінутивного словотворення має довгу історію. Вони були предметом дослідження багатьох російських та українських мовознавців, зокрема О. Востокова, П. Павського, К. Аксакова, О. Потебні, А. Булаховського, В. Виноградова та ін. [11,104-106].

Метою статті є виділення та опис крізь призму національно-мовних категорій особливостей словотвірних категорій зменшеності-експресивності, зафіксованих у народних піснях про кохання.

Виклад основного матеріалу. Порівняно недавно ця група іменників постала як окрема словотвірна категорія, причому в одних працях як словотвірна категорія зменшеності-експресивності [12, 92-95], а в інших – як словотвірна категорія зменшеності, усередині парадигми якої існують ряди суфіксів із домінантою значення зменшеності або пестливості, іноді з повною нівеляцією одного з відтінків [5, 145-146]. Саме ця значеннєва диференціація суфіксів із функцією зменшеності дала підстави виділити словотвірну категорію об'єктивної зменшеності, словотвірну категорію зменшеності-експресивності та словотвірну категорію суб'єктивної

© Григораш С.М.

позитивної оцінки. У межах категорії із значенням об'єктивної зменшеності суфікси, що означають дітей істот (людей, тварин, птахів, комах, риб, тощо) формують словотвірну підкатегорію недорослості [12].

Словотвірна категорія об'єктивної зменшеності іменників мотивується значенням супровідного предиката типу *малий, невеликий* базових словосполучень, що вказує на реальну зменшеність об'єктів позамовної дійсності [5, 146-147; 7, 27; 12, 106]. Характерною особливістю цієї словотвірної категорії є те, що в ній значення об'єктивної зменшеності домінує над значенням пестливості, але повністю його не нівелює, пор.: *горбок* – малий горб, *столик* – малий стіл, *вагончик* – малий вагон, *валізка* – мала валіза тощо. В українських народних піснях про кохання такі лексеми вживаються в основному з метою підсилити значення позитивної оцінки чи пестливості слів, що позначають суб'єкти кохання, силу вияву їх почуття тощо.

В українських народних піснях демінутиви з категорією реальної зменшеності інколи використовуються зі зниженою стилістичною оцінкою, формуючи дещо жартівливий, іронічно-саркастичний зміст твору. Порівняймо:

– Дай же мені їсти-пити,
Бо за тобов гину.
Та принесла єму дзеру
Нецілу ***мищину*** (Коломийки).

У цьому прикладі дериват *мищина* (похідне від *миска*) якраз і вказує на об'єктивну зменшеність без відтінку пестливості, що й використовується як засіб іронічно-жартівливого тону.

Характерною особливістю супровідного предиката *малий, невеликий*, на якому ґрунтується словотвірна категорія об'єктивної зменшеності, є те, що його значення невіддільне від значення пестливості, яке лежить в основі позитивної суб'єктивної оцінки мовцем тих чи інших об'єктів. Це слугує підставою для виокремлення словотвірної категорії зменшеності-експресивності [12, 109].

Іменники із значенням зменшеності-пестливості становлять численну групу серед зменшено-емоційних утворень сучасної української мови. Основне функціональне призначення дериватів із зменшено-пестливим значенням – це позитивна емоційна констатація (оцінка) об'єктивно зменшених якостей живих істот, предметів та явищ навколишнього світу. На відміну від дериватів словотвірної категорії об'єктивної зменшеності в них більш зрівноважене співвідношення між значенням реальної зменшеності предмета і його позитивною суб'єктивною ознакою, або значенням пестливості, тобто жодне з цих двох значень не домінує над іншим.

В українських піснях такі лексеми, які навіть не належать до лексико-семантичного поля інтимної лексики, все одно працюють на загальне емоційно-оцінне значення тексту. Порівняймо:

Як заїхав милий за жовтії піски,
Оглянеться назад себе – біжить ***братик*** *пішки* (Укр. нар.пісні).

У цьому прикладі дериват *братик* характеризується і об'єктивною зменшеністю, адже йдеться про молодшого брата, і пестливістю, позитивною аксіологічністю, що випливає з контексту всієї пісні (братові вдається вмовити козака повернути назад додому).

Цілком очевидно, що майже всі іменники із значенням зменшеності-експресивності належать до тих самих тематичних груп, що й іменники із значенням об'єктивної зменшеності, але досі немає чіткого розподілу словотворчих суфіксів між цими двома словотвірними категоріями. Здебільшого виділяють велику групу словотворчих суфіксів, за допомогою яких утворюються іменники зі зменшено-пестливим значенням, але при цьому зауважують, що похідні словотворчі суфікси надають демінутивам більшої експресивності, ніж непохідні. Окремо виділяють ті суфікси, які вживаються тільки як засоби вираження суб'єктивної оцінки (пестливого значення). На основі цих суфіксів ґрунтується словотвірна категорія суб'єктивної позитивної оцінки.

*Не сама я по сад**очку** ходила,*
*Мил**еньк**ого за руч**еньку** водила,*
Цілувала, милувала,
*До серд**еньк**а пригортала* (Укр. нар.пісні).

Або:

*Ой Іване, Іван**очку**, ти мій сокол**очку**,*
*Як я сиджу – тебе виджу в вишневім сад**очку*** (Укр. нар.пісні).

Крім наведених суфіксів *(-очк, -еньк)*, суб'єктивну оцінку можуть виражати й суфікси *-чик, -ець, -очок, -оньк, -унь(о), -есеньк, -ісіньк*.

У сучасному мовознавстві існують і інші спроби диференціювати й класифікувати конотативний компонент семантики слова. Так, В. Шаховський пропонує розрізняти "рід конотації (схвалення / несхвалення), її вид (пестливість / зневажливість) і ступінь інтенсивності (слабкий – середній – сильний)" [20, с.30]. В. Харченко дещо по-іншому членує конотативну семанти-

ку, виділяючи в її складі 4 компоненти: оцінність, образність, експресію і емоційність. Названі семантичні ознаки "є внутрішньослівною реалізацією однойменних мовних категорій, причому категорій різного порядку. Оцінність є функціональною категорією, образність – відображувальною, експресія – стилістичною, а емоційність – психолінґвістичною категорією" [18, 48]. Чотири конотативних компоненти – емоційний, оцінний, стилістичний та експресивний – виділяє в структурі семантики слова й І. Арнольд [1].

Н. Бойко зазначає, що „Особлива властивість експресії – її суто зовнішній характер. Значеннєвий план лексичної одиниці не зазнає семантичних змін компонентів, що входять до денотації чи конотації. Показниками експресії виступають хронологічні, соціальні, територіальні, іностильові чи інокультурні ознаки, які актуалізуються в зв'язку з входженням лексичної одиниці до інших шарів, що зумовлює стилістичний контраст, невідповідність усталеним нормам слововживання щодо доцільності, можливості, доречності тощо" [3, 19].

"Конотативний компонент, – на думку О. Загоровської, – який характеризує ситуацію спілкування, учасників акту спілкування і їх ставлення до предмета мовлення, включає в себе емоційний, оцінний, інтенсивно-екстенсивний і стилістичний мікрокомпоненти (семи)" [8, 32].

К. Городенська та М. Кравченко вважають, що творення зменшено-емоційних іменників невідривне від категорії зменшеності (здрібнілості) і категорії суб'єктивної оцінки: "На ранній стадії розвитку мови зменшено-емоційні лексеми виражали реальні ознаки предметів: їх розмір, об'єм, вагу, колір, форму тощо. Такою була первинна їх функція. І лише в результаті вищого процесу пізнання, коли людське мислення стає здатним до абстрагування, в людини виникає суб'єктивне ставлення до речей. Така природа людського пізнання дійсності" [6, 112]. Вони пропонують виокремлювати оцінні іменники на означення об'єктивної зменшеності реалій, зменшено-емоційні іменники з позитивним емоційним забарвленням, оцінні іменники із зменшено-пестливим значенням та зменшено-емоційні іменники з негативним значенням [6, 109].

Такий підхід передбачає встановлення демінутивних суфіксів різного ступеня, які реалізують різне за інтенсивністю зменшено-пестливе значення. Зокрема, дослідники неодноразово відзначали меншу експресивність суфікса *-ок* у порівнянні з синонімічними демінутивними суфіксами [17, 12]. Натомість найбільш інтенсивно реалізується значення пестливості за допомогою суфіксів *-оньк, -еньк* та деяких ін. [13, 28-30].

На нашу думку, слова-демінутиви, вжиті в текстах українських народних пісень про кохання, особливо ті слова, що належать до лексико-семантичного поля інтимної лексики, обов'язково реалізують емоційно-оцінне значення, семантику пестливості, натомість не завжди можна виявити значення об'єктивної зменшеності. Це підтверджує багатий матеріал українського фольклору. Очевидно, специфіка жанру інтимної народної лірики зумовлює актуалізацію емоційно-оцінного значення більшою мірою, адже чи не основна мета ліричної пісні про кохання – описати це почуття, викликати в слухача відповідні позитивні емоції, сколихнути в душі відповідні почуття тощо. Наприклад:

***Любко** моя **солоденька**,*
***Любко** моя мила,*
Ти ся мені сеї ночі
Аж три рази снила (Укр. нар.пісні).
Я до того да й до сего
***Словеньком-словеньком**,*
*А до тебе, **голубоньку**,*
серденьком-серденьком (Укр. нар.пісні).

Українська мова відзначається багатством та різноманіттям зменшено-пестливих лексем, утворених переважно від іменників на означення реалій, що оточують людину в її повсякденному житті. Це слова на позначення рослин, знарядь праці, тварин, зокрема свійських, частин тіла людей і тварин, артефактів, явищ природи і важливих подій у житті, назв, які передають внутрішній стан та світосприйняття тощо (*квіточка, тополенька, серденько, голубонька соколик, ніженька, голівонька, намистечко, сонечко, весіллячко, правдонька* та ін.). Поряд із інтимною лексикою вони активно вживаються в текстах українських народних пісень про кохання, створюючи тим самим відповідно тло й емоційно-оцінне підґрунтя декодування образів та ідей пісенного твору.

Загалом почуття любові, симпатії, ніжності передаються переважно засобами зменшено-емоційних лексем, що зумовлює розгалужену систему демінутивів в українському лексиконі саме цих тематичних груп слів. Так, від іменників, які позначають родинні зв'язки, та від власних імен за допомогою зменшено-емоційних суфіксів утворюються цілі низки лексем із пестливим забарвленням [10]. Саме від слів, які найчастіше вживає людина в повсякденному житті, які називають і відображають людські стосунки та взаємини з навколишнім світом, формуються цілі градаційні ряди з наростанням у них значення зменшеності-пестливості.

Передаючи почуття, відчуття людини, особливості її світосприймання, зменшено-емоційні іменники неоднаково функціонують у різних стилях мови. Широко побутують такі утворення в художньо-белетристичному стилі, зокрема в його пісенно-фольклорному різновиді. Використання зменшено-емоційних іменників сприяє створенню ліричного, емоційного тону мовлення, додаючи до основного значення зменшеності відтінку ніжності, симпатії. Вміле їх використання робить мову багатою, різнобарвною, емоційно насиченою.

Наведемо приклади:

*Ой **дворику, фільварочку, дворику біленький**,*
*Я би в тобі не робила, якби не **миленький*** (Торонто);
*Ой пущу тя **додомочку**, відгадай ти **гаданочку**,*
Відгадаєш – моя будеш, не вгадаєш – чужа будеш (Укр. нар.пісні).

Виділені лексеми, хоч і не всі належать до інтимної лексики, виконують важливі образотвірні та текстотвірні функції, адже посилюють емоційність змісту, вказують на велику симпатію та кохання між хлопцем та дівчиною.

Оцінні іменники в основному виражають позитивне суб'єктивне ставлення мовця до реалій. "Емоційна інформація, яку вони несуть, важливіша за інформацію понятійну, раціональну, тому в деяких випадках там, де використані форми з емоційно забарвленими суфіксами, їх зміна нейтральними лексемами просто неможлива"[14, 190]. Такі суфіксальні утворення виражають почуття ласки, симпатії, пестливості тощо. Саме до цієї групи демінутивів відноситься більшість лексем аналізованого лексико-семантичного поля, насамперед різноманітні звертання та іменники на означення осіб (закоханих), дієслова, що позначають різний ступінь вияву кохання чи різні його часові зрізи тощо: *дівчинонька, козаченько, любитоньки* та ін.

Оцінні суфікси, яким властиве позитивне емоційне забарвлення, поєднуються з основами слів як із конкретним, так і з абстрактним значенням. На відміну від групи лексики на означення реальної зменшеності, тут кількість абстрактних іменників переважає. Серед твірних основ із конкретним значенням більше слів – назв істот, найчастіше людей.

Таким чином, зменшено-оцінність виражається в текстах українських народних пісень насамперед за допомогою словотвірних категорій зменшеності та пестливості. Як свідчить аналізований матеріал, найчастіше зменшено-пестливі утворення в народних піснях – це звертання або ж іменники чи субстантивовані прикметники на означення суб'єктів та об'єктів інтимних стосунків. Наприклад:

*Ой **любочку солоденький**, жаль ми за тобою...* (Франко);
*Та **Васильку, Васильчику**, гута би тя вбила!*
*Кілько було **легіників**, тебе-м май любила* (Куняк).

Висновок. Як свідчить огляд матеріалу, фактично кожна українська народна пісня про кохання використовує в своєму тексті демінутиви, експресивну, позитивно забарвлену лексику й зрідка – негативні та лайливі слова. Навіть сороміцькі пісні використовують чимало зменшено-пестливих форм аналізованих іменників. Отже, емоційність та оцінність – характерна риса народних пісень та коломийок про кохання, що зумовлено насамперед тематикою твору, їх ідейно-естетичною спрямованістю. Емоційність та оцінність виражається на різних рівнях, однак абсолютно переважає словотвірний, що засвідчує велику різноманітність словотворчих засобів у вираженні емоційно-оцінної семантики.

Список використаних джерел

1. Арнольд И. В. Эмоциональный, экспрессивный, оценочный и функционально-стилистические компоненты лексического значения слова / И. В. Арнольд // XXII Герценовские чтения : материалы межвузовской конференции. – Л. : Наука, 1970. – С. 124-129.
2. Безпояско О. К. Іменні граматичні категорії (функціональний аналіз) / О. К. Безпояско. – К.: Наукова думка, 1991. – 172 с.
3. Бойко Н. І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові / Н. І. Бойко // Мовознавство.– 2002. – № 2-3. – С. 10-23.
4. Вихованець І. Р. Морфологічні категорії? Словотвірні? Чи граматичні міжрівневі? / І. Р. Вихованець // Актуальні проблеми українського словотвору / за ред. В. В. Ґрещука. – Івано-Франківськ : Плай, 2002. – С. 13-18.
5. Вихованець І. Р. Частини мови в семантико-граматичному аспекті / І. Р. Вихованець. – К.: Наукова думка, 1988. – 256 с.
6. Городенська К. Г. Словотвірна структура слова (відіменні деривати) / К. Г. Городенська, М. В. Кравченко. – К.: Наукова думка, 1981. – 199с.
7. Городенська К. Г. Проблема виділення словотвірних категорій (на матеріалі іменника) / К. Г. Городенська // Мовознавство. – 1994. – №6. – С. 22-28.

8. Загоровская О. В. Экспрессивные и эмоционально-оценочные компоненты значения слова (к изучению оснований семантических процессов) / О. В. Загоровская, З. Е. Фомина // Семантические процессы в системе языка : межвузовский сборник научных трудов. – Воронеж: Изд-во Воронежского ун-та, 1984. – С.31-40.
9. Кочерган М. П. Слово і контекст (лексична сполучуваність і значення слова) / М. П. Кочерган. – Львів : Вища школа, 1980. – 184 с.
10. Микитин О. Д. Структурно-семантична типологія словотвірних парадигм іменників у сучасній українській мові: дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. Д. Микитин. – Івано-Франківськ, 1998. – 180 с.
11. Молодичук О. А. Лексико-фразеологічні засоби образності в українській народній баладі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01 / О. А. Молодичук . – К., 2004. – 17с.
12. Олексенко В. П. Словотвірні категорії суфіксальних іменників : монографія / В. П. Олексенко. – Херсон : Айлант, 2001. – 240 с.
13. Осташ Р. І. Продуктивні іменникові суфікси суб'єктивної оцінки в сучасному мовленні наддністрянців і буковинців / Р. І. Осташ // Українська мова на Буковині : матеріали Всеукр. наук. конф., присв. 160-річчю від дня народж. Ю. Федьковича. – Чернівці : Рута, 1994. – С. 28-30.
14. Потиха З. А. Современное русское словообразование / З. А. Потиха. – М. : Просвещение, 1970. – 383 с.
15. Родніна Л. О. Від назв малят до назв предметів / Л. О. Родніна // Питання мовної культури. – К., 1970. – Вип.4. – С. 16-21.
16. Сагач Г. М. Емоційні суфікси іменників на позначення позитивної суб'єктивної оцінки / Г. М. Сагач // Українська мова і література в школі. – 1975. – №12. – С.39-41.
17. Токар В. П. Використання зменшувальних суфіксів у сучасній українській мові / В. П. Токар // Українська мова в школі. – 1960. – №5. – С.11-17.
18. Харченко В. К. Взаимодействие коннотативных признаков, созначений в семантике слова // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака : Межвуз. сб. науч. трудов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 47-52
19. Черторизька Т. К. Засоби вираження зменшеності (здрібнілості) іменників / Т. К. Черторизька // Питання мовної культури. – 1970. – Вип.4. – С. 68-77.
20. Шаховский В. И. Лексикография и коннотативная семантика / В И. Шаховский // Лексические и грамматические компоненты в семантике языкового знака : Межвуз. сб. науч. трудов. – Воронеж : Изд-во Воронеж. ун-та, 1983. – С. 27-34

The emotionality and evaluation are characterized in this article. It is determined first of all by the subjects and elevated direction of folk songs and kolomiykas about love, by means of which people praised both the beautiful in intimate relationship and the misshapen blaming faithlessness and idleness. The comparative analysis of lexemes with branched connotation, axiology that is revealed exactly in the word's semantics with the help of word building means is held.

The attention is focused on the diminutive features as they accumulate reduced expressiveness and sweetness.

The categories of diminutives and sweetness as a category of word building that are inherent to appropriate derivatives-diminutives which often are interpreted vague in modern linguistics are examined. This group of nouns arises both like word building category of diminutive-expressiveness and like word building category of diminutive within paradigm of which the ranks of suffixes with dominant meaning of diminutiveness-expressiveness and sweetness; sometimes with the absolute leveling of one of the inflection. Just this semantic suffixes differentiation with the function of diminutiveness gave the reasons to distinguish the word building category of objective diminutiveness, the word building category of objective diminutiveness-expressiveness and the word building category of subjective positive evaluation.

As a result of the research the conclusion is made that the words-diminutives that are used in the Ukrainian love folk songs texts, especially those words that belong to the vocabulary-semantic field of intimate words certainly realize emotional- apprehended meaning, diminutive semantics. However it is not always possible to reveal the meaning of objective diminutiveness. It is confirmed by the rich materials of Ukrainian folklore. The peculiarity of folk intimate lyrics genre determines the actuality of emotional-apprehended meaning largely because the main goal of lyrical song about love is to describe that feeling, to cause the listener appropriate emotions, to stir in the soul proper fillings.

Key words: *vocabulary of love, word building category of diminutiveness-expressiveness, diminutive and sweetness suffixes, derivative, words-diminutives.*

Отримано: 9.11.2014 р.